

# از مهر ایرانی تا خورشید رومی

بررسی تطبیقی ریشه‌های آیین میترا و

Sol Invictus در بستر تاریخ و تاریخ‌شناسی تطبیقی

دکتر بصیر کامجو

این مقاله به بررسی تطبیقی ریشه‌های مشترک و پیوندهای فرهنگی میان ایزد باستانی ایرانی "میترا" و خدای خورشید رومی "Sol Invictus" می‌پردازد.

بر پایه شواهد تاریخی، استوره‌شناختی و باستان‌شناسی، نشان داده می‌شود که چگونه عناصر آیین مهر (مهرپرستی) ایرانی به قلمرو امپراتوری روم راه یافت و در قالب یک دین رازآمیز و در نهایت در ساختار مذهبی رسمی رومیان، تجلی یافت. هدف این پژوهش، بازنمایی سهم تمدن ایرانی در شکل‌گیری و تحول باورهای دینی در غرب باستان است.

**واژگان کلیدی:** میترا، مهرپرستی، Sol Invictus، امپراتوری روم، ایران باستان، استوره‌شناسی تطبیقی، تاریخ ادیان

**اول - شناخت هویت تاریخی و فرهنگی ملل،** نیازمند بررسی‌های تطبیقی میان تمدن‌ها و باورهای مشترک آنهاست. آیین میترا، یکی از شاخص‌ترین نمادهای دینی ایران باستان (نیاکان تاجیکها، پارسها و گردها)، نه تنها در جهان ایرانی بلکه در بستر فرهنگی روم باستان نیز تأثیرگذار بوده است. ظهور خدای خورشید شکست‌ناپذیر، Sol Invictus، در قرن سوم میلادی، تنها پدیده‌ای بومی در روم نبوده، بلکه می‌توان آن را تا حدی بازتاب‌دهنده‌ی حضور فرهنگی و دینی ایران باستان دانست (1).

**دوم - میترا در سنت ایرانی:** میترا یکی از ایزدان مهم در استوره‌شناسی و تاریخ‌شناسی ایرانی و بخشی از سنت پیشا-زرتشتی است. در اوستا، میترا ایزد پیمان، روشنی، و نگهبان عهد و عدالت معرفی شده است. (2) مهر، به عنوان تجلی نور و حقیقت، نقش محوری در جامعه‌ی ایران باستان داشته و در دوره‌های هخامنشیها و اشکانیها (اجداد تاجیکها، چارسها و گردها)، حضور گسترده‌ای در آیین‌ها و باورهای اجتماعی و سیاسی داشته است. (3)

**سوم - گسترش آیین مهر به جهان رومی:**

در دوران اشکانی و سپس ساسانی، تماس‌های مکرر ایران و روم، چه از طریق جنگ و چه تجارت، زمینه‌ساز انتقال برخی عناصر دینی شد. آیین میترا از طریق سربازان، بردگان و تجار به قلمرو روم راه یافت و در آنجا به شکل دین رازآمیزی به نام Mithraism توسعه یافت. این دین در قرون نخست میلادی، به ویژه میان سربازان رومی، محبوبیت چشمگیری یافت. (4)

#### چهارم - ساختار و ویژگی‌های Mithraism در روم :

میترا در سنت رومی، چهره‌ای نجات‌بخش و مرتبط با کیهان‌شناسی دارد. معابد میتراایی (Mithraeum) معمولاً در زیرزمین ساخته می‌شدند و مناسک آن شامل هفت مرحله‌ی رازآموزی بود. (5) یکی از نمادهای اصلی این آیین، صحنه‌ی گاوکشی (Tauroctony) توسط میتراست، که بیان‌گر غلبه نور بر تاریکی و نوزایش کیهانی است. (6)

**پنجم - Sol Invictus.** تولد یک خدای سیاسی در سال 274 میلادی، امپراتور اورلیان، پرستش خدای خورشید Sol Invictus را به‌عنوان مذهب رسمی امپراتوری اعلام کرد. (7) این خدای خورشید، با مفاهیمی چون شکست‌ناپذیری، پیروزی، و نور جاودان مرتبط بود. تاریخ تولد او 25 دسامبر اعلام شد؛ تاریخی که در تقویم میتراایی به‌عنوان روز زایش خورشید (Dies Natalis Solis Invicti) شناخته می‌شد. (8)

**ششم - تطبیق میترا و Sol Invictus** شباهت‌های بنیادین میان میترا و Sol Invictus همچون ماهیت خورشیدی، نمادهای نور و پیروزی، و تاریخ تولد مشترک - سبب شده تا برخی پژوهشگران، از جمله مری بویس، فرانز کومون و دیوید اولانسی، Sol Invictus را ادامه یا اقتباسی از میترای ایرانی بدانند. (9) افزون بر آن، برخی آیین‌ها و نمادهای مسیحی نیز به نظر می‌رسد از سنت میتراایی تأثیر پذیرفته‌اند. (10)

#### هفتم - انجام سخن :

بررسی تطبیقی آیین میترا و Sol Invictus، نمایان‌گر عمق تأثیرگذاری فرهنگی و دینی ایران باستان بر تمدن روم است. این پژوهش تأکیدی است بر این نکته که شناخت هویت تاریخی ملل، بدون بازخوانی داده‌های تطبیقی و استوره‌ای، امکان‌پذیر نیست. میترا، به‌عنوان نماد روشنایی، نه تنها در شرق، بلکه در قلب تمدن غرب نیز تجلی یافته‌است.

## منابع و مأخذ

- 1 - بویس ، ماری . زرتشتیان: باورها و اعمال مذهبی آنها.
- 2 - بویس، مری. 1979, ادیان ایران باستان. ترجمه ع. رشید یاسمی.
- 3 - بهار، مهرداد. پژوهشی در اساطیر ایران. تهران: نشر آگاه.
- 4 - کومونت، فرانتس. اسرار میترا. انتشارات دوور، 1956.
- 5 - اولانسی، دیوید. خاستگاه اسرار میترا: انتشارات دانشگاه آکسفورد، 1989.
- 6 - نبرز، پیام. اسرار میترا: باور بت پرستان که جهان مسیحیت را شکل داد. سنت های درونی، 2005.
- 7 - همان.
- 8 - همان.
- 9 - بویس، کومونت، اولانسی. منابع یاد شده.
- 10 - نبرز، پیام. اسرار میترا: باور بت پرستان که جهان مسیحیت را شکل داد. سنت های درونی، 2005. «op. cit.» .